

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙНИЙ ГОРОДОК

М. ЩЕПОТЄВА

ЩО ТАКЕ ЛАВРСЬКА ДРУКАРНЯ ТА КОМУ ВОНА СЛУЖИЛА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ +

Инв. № 261, Ц 59 Инв. № 309681

Автор Щеломтьева М.

Название Що таке Лаврська друкарня та кому вона служила.

Место, год издания Х. К., 1930.

Кол-во стр. 31, 1 с. 1 ил.

— " — отд. листов _____

— " — иллюстраций _____

— " — карт _____

— " — схем _____

Том _____ часть _____ вып. _____

Конволют _____

Примечание:

4.10.90

Молз —

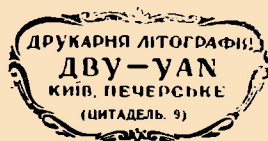
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙНИЙ ГОРОДОК

М. ЩЕПОТЬЄВА

ЩО ТАКЕ
ЛАВРСЬКА ДРУКАРНЯ
ТА КОМУ ВОНА СЛУЖИЛА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
ХАРКІВ 1930 КИЇВ

Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського Друку“,
„Картковому репертуарі“ та інших покаж-
чиках Української Книжкової Палати

Зам. № 967.

Лаврська друкарня одна з перших на Україні. Друкарська техніка, що з'явилася в Голляндії та Німеччині в першій половині XV ст., у зв'язку з загальним розвитком торгівлі, шляхів, з поживавленням зносин, а разом з тим із зростанням потреби на книжку,— швидким темпом поширюється в Європі; уже в кінці того самого століття з'являється вона в Польщі, в Чехії, далі на півдні, в Чорногорії; на початку XVI ст. виходить перша книга білоруською мовою (у Празі); в половині XVI ст. виникає друкарство в Москві, а через десять років — р. 1574 — на Україні, а саме — в Галичині, у Львові,¹ що був під той час великим торговельним містом. Маленькі приватні друкарні засновували і по інших галицьких містах. Далі друкарство переходить в Острог на Волині.² Перші друкарі це окремі підприємці кустарі, що або сами видавали книжки або робили це за допомогою держави. Але тільки тоді друкарська справа стала [міцна, коли вона почала спиратися на капітал певних організацій. Такою організацією у Львові було об'єднання торговельної класи (міщанства) — Львівське братство; такою, але ще міцнішою організацією являються монастирі. Для них друкарство було і значна прибуткова стаття, і важливе знаряддя політичної боротьби.

Лаврська друкарня — перша з таких монастирських друкарень — виникла на початку XVII ст., в бурхливий час боротьби між молодією торговельною класою — міщанством, що йшло разом з козацькою старшиною, — і старою февдальною аристократією, що її репрезентували на Україні найбільше поляки. Ця боротьба йшла на ґрунті економічному й була боротьбою проти монополій, що мала їх шляхта, за розвиток грошового господарства на підставі вільної конкуренції, але

для цієї боротьби використовувано гасла релігійні. Через це боротьба набувала більшої популярності й дозволяла використовувати для своєї мети темних прочан і взагалі прихильників. Панувала тоді фєвдальна кляса поміщиків поляків, що були католиками. А тому що католицька віра була вірою вищої упривилєйованої кляси, то її почало приймати й українське панство. Міщанство й козацтво були православні. Отже й вийшло, що боротьба католиків з православними була власне боротьбою міщанства та козацтва з панами.

У цій боротьбі Київський Печерський монастир в цей саме час підтримував козацьку старшину й міщанство. Він тоді вже був багатим монастирем, з численними селами й містечками. Мав він прибутки з озір, з млинів, в його руках були перевози через Дніпро, він провадив усяку торгівлю і зв'язаний був своїми економічними стосунками з київським міщанством. З другого боку, міщанство й козацтво брало участь у виборах печерського архімандрита — головного керівника лаври.

1599 року на архімандрита лаври обрано Єлисея Плетенецького,³ що до того працював у Львові і брав активну участь у русі галицького міщанства. Плетенецький був людина енергійна й дуже підніс вагу лаври. З його ініціативи лавра купила друкарське приладдя в м. Стратині, в Галичині, після смерті власника тієї друкарні Ф. Ю. Балабана і коло 1616 року почала друкувати. Плетенецький подбав і про те, щоб у лаврі організувати цілий гурток освічених людей, викликаючи їх здебільша з Галичини. У лаврському маєтку — Радомислі — збудовано паперову фабрику. Так лавра озброїлася і людьми і приладдям, щоб широко провадити свою релігійну пропаганду.

За діяльною участю гуртка, що утворився при лаврі, року 1615 в Києві засновано братство. На ті часи братства були дуже важливі організації. Вони поставали по містах і об'єднували міське православне міщанство з церквою. При братствах засновували православні школи, що мали виховувати молодь у дусі молодшої буржуазії, загострюючи ворожнечу до католиків-панів. Таку школу одразу засновано при київському

братстві. Коли заснували київське братство, гетьман козацький Сагайдачний і все козацьке військо записалися в члени братства й цим самим зміцнили його і коштами і збройною

Мал. 1. Заголовний аркуш з видання 1623 року з виображенням головної церкви і печер.

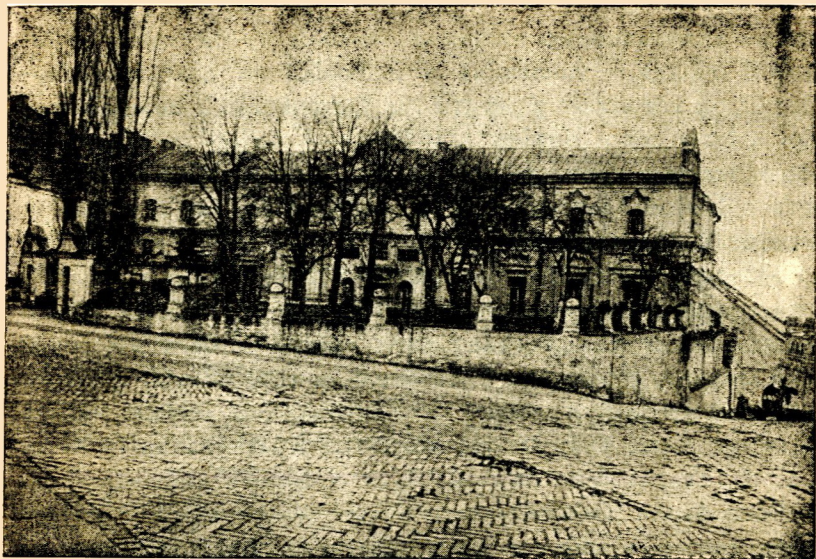
силою. Сагайдачний був типовий представник козацької старшини, ставленик так званого „городового“ козацтва. Разом із своїм військом він підтримує духівництво, що, на чолі з лаврою, намагається мати власних єпископів. Сагайдачний

добивсь цього і залежність православного духовництва, зокрема лаври, від польського короля зменшилася.

Уже з самого початку лавра друкує книжки, зв'язані з церковною службою — часослов, служебник тощо. Ці книжки на протязі цілої історії лаврської друкарні є її основна продукція. Більшість із них оздоблено великою кількістю гравюр.⁴ З цього самого часу в оздобленнях цих лавра вироблює певні традиції, що держаться довгий час: на першій вихідній сторінці звичайно буває образ великої лаврської церкви й іноді з боків печер⁵. З цих гравюр можна між іншим уявити собі, який вигляд в різні часи мала ця церква, а це для нас цікаво, бо вона дуже стара пам'ятка нашої архітектури (засновано її 1073 року). Але не ті завдання покладали ченці на гравюри своїх видань. Їм потрібно було популяризувати головну церкву, поширювати легенди навколо неї (їх лавра пізніше друкує в своїй книжці „Патерик“) та поширювати ікони. Усе це були засоби, щоб притягти якнайбільше прочан.

На звороті першого ж аркуша виображали часто головну ікону Успіння,⁶ а біля неї — засновників лаври Антонія й Теодосія. Про лаврську ікону Успіння склалася легенда (її лавра друкує в тому самому „Патерику“), ніби сама богородиця дала цю ікону тим майстрам, яких послала з Греччини будувати велику церкву. Лавра вживала всіх заходів, щоб зробити образ популярним і навіть „чудо“ з іконою використала, щоб мати свою спеціальну лаврську ікону, яку бачимо всередині в лаврській церкві і зовні на стінах її, і про яку прочанам широко оповідалося. А Антонія і Теодосія, як спеціально лаврських святих, лавра зображає дуже часто. Цікаво, що зазначену гравюру лавра робить своєю, так би мовити, видавничою маркою. Отже бачимо, як, за допомогою гравюри, популяризує лавра свій культ.

Із окремих осіб, крім згаданого вже Єлисея Плетенецького, багато робить для розквіту друкарні Петро Могила.⁷ Дуже багата людина, син волоського господаря, року 1625 він стає ченцем у лаврі; через два роки його обирають на архімандрита лаври, а пізніше — на київського митрополита. Могила

Мал. 2. Друкарня ДВУ—УАН.

заводить при лаврі атино-польську школу, дбаючи, щоб її учителі стояли на рівні західної науки, і року 1632 об'єднує її із школою при братстві. Так виникає Могилянська колегія, що пізніше стає відомою Київською Академією. Об'єднання церкви й школи мало велике значіння. Ці дві організації спільними силами мали підготувати цілий кадр молоді, що працювала б за їхніми вказівками та на їхню користь. Могила добивається того, що польський король затверджує цю школу разом з іншими правами для церкви, наприклад, затвердження православних єпископів та їхніх прав на володіння землею. От чому за Могили бачимо в лаврських книжках присвяти шляхтичам.

Друкарню Могила підсилив новими людьми. І за його часів найбільшого значіння набувають книжки, зв'язані з догматами православ'я та церковною службою. Так, з'являється Службник 1629 року з церковно-історичною розвідкою Тарасія Земки про літургію, Тріодь Цветная 1631 р. з передмовою Петра Могили і Тарасія Земки, де пояснено значіння церков-

них співів і наведено їхню історію. 1646 року вийшов „Требник“ Могили з поясненням, які саме та коли треба вживати молитви й обряди, — написаний у відповідь на докори православним од католиків у неучтві та еретичності. У полемічному творі „Літос або Камінь“ (1644 року) автор сперечається з католиками з приводу їхніх нападів на православне духовництво. Він не заперечує хиб духовництва, але пояснює їх утисками панів-католиків.

1635 року вийшов у польській переробці „Патерикон або життя святих печерських отців“. Патерик — це велика збірка оповідань і легенд, що склалися протягом багатьох років, зберігалися в рукописах і заховали в собі чимало цікавого з колишнього життя лаври. З Патерика ми бачимо, що за давніх ще часів, мало не з самого свого заснування (в XI-му столітті), лавра тісно зв'язана була з владою київських князів. Вона брала діяльну участь в їхніх суперечках, або підтримуючи декого з них, за що одержувала допомогу і землею і різними продуктами, або часом ведучи з ними боротьбу сама. Легенди розповідають про всякі дива, що нібито траплялися в лаврі. Багато їх наводить Патерик, говорячи про перші лаврські будівлі, зокрема про Велику церкву, — про з'явлення в ній ікони Успіння, що стала головною в тій церкві. Розказано тут навіть і про такі дивні речі: коли сьогодні в лаврі виходив увесь хліб чи вся олія, ченці не дбали про те, щоб десь їм це здобути, бо завтра вже чиясь щедра рука присилала їм усе й дуже багато. Отже Патерик підкреслює, що лавра ніби увесь час перебувала під особливим божим доглядом та опікою. Цікаве тут реклямування похорону в лаврі: всі, кого поховують у лаврі, йдуть у царство небесне, бо їм простяться всі гріхи. Цей Патерик перевидавали багато разів.

З виданням Патерика тісно зв'язаний цікавий твір ченця Афанасія Кальнофойського „Тератургіма“ — легенди про лаврські чудеса. Ця книга мала показати, що в лаврі чудеса траплялися не тільки за старих часів, а й тепер. Такі книги, як Патерик і Тератургіма мали піднести авторитет православної церкви й підтримати її в боротьбі з католиками й поля-

ками. Як книжку полемічну, написану проти католиків, її й видано польською мовою.

До Тератургімі додано три плани лаври й Києва, найстаріші, що дійшли до нас.⁸ На одному з них подано центральну частину лаври ~ дерев'яною дзвіницею, з багатьма такими самими будівлями, обнесеною такою самою стіною і там же маленький також дерев'яний одноповерховий будинок лаврської друкарні. Якраз навпроти головного входу в лавру — жіночий Вознесенський монастир. На другому плані, що подає долішню лавру, бачимо, між іншим, кущі виноградників. Вироблення виноградного вина, що ним обслуговувала лавра багато церков, було важливою статтею в її прибутках.

Коли, по скінченні козацької революції, козацька старшина починає особливо багатіти, прибираючи до своїх рук землі й підбиваючи під свою владу селянство, — церква тісно об'єднується з цим новим панством і з його преставниками-гетьманами. Нові пани й гетьмани охоче стверджують за монастирями права на нові земельні маєтки та на експлуатацію озір, млинів, на будування шинків тощо. Ця сама старшина й гетьмани часто підтримують монастирі грішми.

З київською лаврою тісно зв'язав своє ім'я гетьман Мазепа.⁹ Мазепа давав силу грошей на лаврське будівництво. Він обвів лавру кам'яним фортеційним муром з дозорними баштами навколо. За одну з башт була церква на так званій „Економічній Брамі“. До лаврської великої церкви Мазепиним коштом було прибудовано одноповерхову галерію. Так само Мазепа дав гроші на кам'яну дзвіницю, але будувати її почали багато пізніше після його смерті. Лаврська друкарня видає присвячену Мазепі гравюру,¹⁰ що її виконав лаврський чернець Іларіон Мігура. На гравюрі Мазепу бачимо в шоломі й латах, а над ним ті церкви, що на них він давав гроші; серед тих церков дві лаврські — велика й церква на „Економічній Брамі“. Це тип так званої „панегіричної“ — прославної гравюри. Тому самому Мазепі присвячено ще одну лаврську гравюру, що зображає пустельника Онуфрія¹¹, колись дуже популярного на Україні святого. Її виконав гравер Щирський, що заснував біля Любича на Чернігівщині скит.

Потребуючи грошей на збудування там церкви, він зробив цю гравюру й підніс її Мазепі. І Мазепа на честь цього самого Онуфрія будує в лаврській стіні церкву (її не закінчено, і вона залишилася, як одна з башт). Мазепі це, очевидно, припало до вподоби, і гроші на будування церкви Щирський одержав.

Це зразок того, як ченці використовували друкарню, щоб підтримувати зв'язки з гетьманами. Але далеко більше бачимо тих пам'яток, що свідчать про зв'язок з царською владою.

Спершу лавра, як і інші церковні організації, ставиться вороже до з'єднання з Москвою. Боронячи свою автономію, вона не хоче коритися московському патріярхові. Але згодом це змінилося. Церкві і козацькій старшині потрібне було царське військо, що охороняло б їх землю і права на закріпачення селян від того самого селянства та нижчих шарів козацтва, що вже не так охоче підлягали новим панам. Вона теж енергійно „збирає“ землю, й використовує робочу силу і їй часто потрібні царські ствердження на володіння цією землею. Присвячені царям гравюри, що їх друкує лавра, звичайно відбивають ту чи іншу царську „милість“. Так, за часів архімандрита лаври Інокентія Гізеля,¹² що зумів завести добрі стосунки з царським двором, не раз виряджаючи туди посольства з подарунками, видано книжку духовного письменника Лазаря Барановича „Меч духовный“, ¹³ великий інструктивний для низового духовництва збірник, р. 1666 піднесений цареві Олексієві Михайловичеві. У ньому цікава гравюра на цілу сторінку, присвячена цареві і всьому його родові. Царський рід бачимо у вигляді родословного дерева, а на вітах його — погруддя царя, цариці та їхніх дітей. Вгорі на сторінці царський герб, а під ним алегоричні малюнки: орел з короною на голові клює хижих птахів, а лицар, теж у короні, перемагає бусурменів. Цю присвяту, що вихвалює силу царя, легко зрозуміти, коли пригадати, що Олексій Михайлович у роках 1658 і 1665 видав лаврі грамоту на маєтки.¹⁴

Цікаво, що в грамоті 1668 року Олексій Михайлович хвалить Гізеля з братією за те, що вони стримували „буйних

людей от совета с огаряны и к прелести бусурманской прилагатца не велели".¹⁵ Себто Гізель цілком уже перейшов на бік Москви, не покладаючись на „огарян“ та „бусурменів“, під якими Олексій Михайлович певно розумів турків і татарів, що закликав їх у той час, воюючи з Москвою, гетьман Дорошенко.

1669 року Гізель посилає в подарунок цареві вже, мабуть, власний твір, що має назву „Мир с богом человеку“. Присвячений Олексієві Михайловичу і призначений для духівництва, цей підручник переважно говорить про сповідь: які бувають гріхи та яку треба накладати за них покуту. У цій книзі знову находимо виображення царського герба і воїна, що вбиває дракона; під воїном треба розуміти Олексія Михайловича.¹⁶

За часів того самого Гізеля, 1661 року, лаврська друкарня видала „Патерик или Отечник Печерский“ церковно-слов'янською мовою — з численними гравюрами ченця Іллі.¹⁷ Пізніше було ще багато видань Патерика. Читали його ще минулого, навіть і нашого століття (є видання 1902 р.). Усі ці видання, звісно, дуже сприяли зміцненню економічної бази лаври.

Пізніше, за часів Гізелевого наступника Йоасафа Кроковського, вийшла теж дуже важлива робота Дмитра Ростовського¹⁸ „Книга житий святых“. Колись вона була улюблене читання і своїми легендами утворювала саяво святощів навколо згадуваних у ній імен. Йоасафові Кроковському в 1713 році, коли він був уже київським митрополитом, піднесено гравюру з малюнком Київської Академії і Братського монастиря, де Академія містилася.¹⁹ Ця гравюра наочно показує, як в особі київського митрополита було зосереджено головне керування церквою і школою на Україні.

І далі, протягом усього існування царської влади, можемо простежити, як лавра вміла бути і за її підніжка і використовувати її. Посольства, подарунки, пишні присвяти, для яких лавра мала досвідчених майстрів, — усе це допомагало лаврі, а друкарня в цій справі налагодження стосунків була дуже потрібна.

Лаврські видання вже з самого початку існування друкарні були технічно дуже добрі. Лавра мала досить коштів, щоб притягти найкращі сили, і тому в перших уже виданнях лаври бачимо читкий шрифт і багато гравюр. Серед граверів, що обслуговували лавру, багато відомих імен, які працювали закордоном, були добре обізнані із західньою гравюрою і вміли виконати свою роботу не гірше за чужоземного майстра.²⁰ Ми вже згадували про гравера Іллю XVII віку, про роботи Щирського й Мігури кінця XVII та початку XVIII віку. До цього самого часу належать гравюри Леонтія Тарасевича. На замовлення лаври він зробив кілька гравюр для її книжок. За царівни Софії (1688—9 рр.) Леонтія Тарасевича закликано разом з іншим гравером (можливо із цим самим Щирським) до Москви і замовлено їм гравюру на пошану Софії, Петра і його брата Івана. Це величезна гравюра.²¹ На ній посередині бачимо двох царів, Петра й Івана. Цікаво, що на задньому плані цієї гравюри виконано краєвид Києва, хоч він зовсім і не зв'язаний із завданням гравера; краєвид дуже пишний, тонкої роботи. Тепер у центрі гравюри порожнє місце. Відомий дослідник гравюри Ровинський висловлює думку, що тут було виображення Софії, але під той час, коли Петро скинув сестру і сам став царювати, його знищено. Зрозуміло, що лавра, боючись утратити ласку в нового царя Петра, вважала зовсім не вигідним мати в себе гравюру, присвячену Софії.

Пізніше цей самий гравер Леонтій Тарасевич виконав гравюру для Патерика 1702 року, присвячену Петрові I.²² Зміст гравюри, зв'язаний із завоюванням м. Озова. В центрі її традиційний герб, внизу — Петро перед військом на коні, що топче копитом лева; другого звіра з драконовими крилами вбиває інший лицар; ще нижче бачимо м. Озів.

Серед граверів XVIII століття ще славилися Козачковський²³ та — особливо — Григорій Левицький.²⁴ Останній не був зв'язаний безпосередньо з лаврою, але виконував для неї багато замовлень.

В XIX столітті лавра, вже не задовольняючись українськими майстрами, закликає сторонніх. Так, за 60-х років

працює там саксонець Леопольд Кваас²⁵ і російський гравер академік Сіряков.²⁶

Отже, бачимо, як лавра дбала про зовнішній вигляд своїх видань. Зрозуміло тому, що вони мали велику цінність і лавра широко використовує їх, як подарунки для „високих осіб“. Треба зауважити, що, крім друкарні, лавра здавна ще мала свою палітурню (стара назва — „інтролігаторська“ майстерня²⁷). В цій палітурні робили добрі окладинки, обтягаючи їх різним папером, всякого гатунку тканинами, а найдорожчі — тонкою, добре виробленою шкірою — пергаменом. Добре видана книжка та ще в дорогій гарній оправі була коштовним подарунком. І от лавра багато їх шле і до царського двору, і високим духовним особам і різним папам, точно додержуючись кому та в якій саме палітурці книжку треба посилати.²⁸ Виряджаючи свої посольства до царів, лавра мало не завжди посилає книжки. Цей звичай зберігавсь до останніх часів. Так, коли лавру відвідав (19 серпня 1896 року) Микола II, то йому і всьому панству, що було з ним, лавра піднесла 306 різних книжок на суму 532 крб. 40 коп. — в золотих, оксамитових, шагреньових та сап'янових оправах.²⁹ Але якщо за Миколи II це вже була тільки традиція, то раніше це була справжня цінність і ми знаємо, що царі сами замовляють лаврі друкувати деякі книжки, зв'язані з церковною службою.

Цікаво, що разом з книжками лавра посилає до царського двору різні овочі й горіхи із своїх садків, на які часом має замовлення, має й подяки.³⁰ Іноді [з книжками посилає й вино. Наприклад, 1751 року було послано до Москви Павлові Тобольському й Теофанові Нижегородському разом з книжками і вино.³¹

Відвідування лаври царями теж залишало сліди в її виданнях. Петро I в своїй централізаторській політиці заборонив лаврі друкувати будь-які книжки, крім церковних, і то за цензурою Синоду, що мав точно звірити, щоб мовою київські видання нічим не різнилися від московських та петербурзьких.³² Але звісно, це обмеження було не дійсним, коли треба було видати книжку на прославлення когось

із царського роду. Так, коли до лаври приїздить на прощу дочка Петра Лизавета, то в Академії на її честь складають вірші слов'янською, латинською та польською мовами і друкують їх того самого 1744 року у лаврській друкарні.³³ Тоді також видруковано було так звані „Тезиси“ з гравюрою на честь Лизавети. З лаврських видань часів Лизавети цікава біблія 1757 року з портретом цариці. На вихідній сторінці цієї біблії бачимо лаврську друкарню, яка вона була тоді. Це кам'яний одноповерховий будинок з високим дахом та з заломом, — дуже типовий для українського будівництва XVIII століття.³⁴

Свої видання лавра присвячує не тільки царям і гетьманам, а взагалі всім шляхетним особам, що від них лавра або мала гроші або сподівалася мати якусь користь. Вже з самого початку існування лаврська друкарня вміщала в своїх виданнях герби. З лаврських діячів бачимо тут герби Єлисея Плетенецького, Петра Могили, Йоасафа Кроковського та інш. Цікаво що ці ченці, які нібито зрікалися всієї „суєтності“ світу, не зрікалися своїх шляхетських прав і гербів, як ознак шляхетського походження.³⁵ Далі перед нами цілий ряд шляхетських гербів: Далматів, Балабанів, князів Святополк-Четвертинських і т. інш. Іноді в різних примірниках одного видання знаходимо герби різних осіб, наприклад, в „Евангелии Учительном“ 1637 року в однім примірнику герб писаря київського воєводства Федора Проскури-Сушанського, в інших підкоморія ротмістра Богдана Стеткевича. Пізніше з'являються герби російського дворянства, наприклад, кн. Голіцина, Шереметева тощо. Звичайно, вміщали герби тих осіб, які допомагали видавати книжки, чи взагалі були потрібні лаврі. З такими людьми лавра вміла підтримувати стосунки чи то подарунками чи то позичками. Цікавий факт надibuємо в одній із лаврських архівних справ: р. 1757 лавра приймає в заставу від шляхтича Франціска Яцковського кінську зброю, три шаблі, порохівницю в срібній золоченій оправі, пару пістолів та кульбаку³⁶ з начинням, шитим золотом, і видає йому з коштів друкарні 100 карбованців, потрібних шляхтичеві, що їде до Петербургу. Шляхтич так і не повернувся.

Лавра довго листується, маючи клопіт з цими речами, бо вони псуються і втрачають ціну та, нарешті, продає їх за 40 карбованців. На цьому, виходить, лавра втратила. Але цікавий самий факт, що лавра в зносінах з панами доходить до того, що видає їм гроші під заставу речей.³⁷

Робить лавра для панства й інші послуги. Так, року 1779 вона друкує для Рум'янцева-Задунайського 600 оголошень у Польщу про втечу „российских подданных“,³⁸ а 1793 р. на прохання головного командувача в Польщі й на Україні генерала Кречетнікова друкує форму присяги польською мовою.³⁹

У XVIII столітті лавра має величезної ваги право, а саме: виключне право видавати й продавати церковно-богослужбові книги у Києві. Це, звісно, дуже збільшувало її прибутки. Цікаво, що за це право лаврі довелося боротися з самими київськими митрополитами, що добивалися дозволу мати власну друкарню при своїй управі. Митрополита Тимофія Щербацького підтримував сам Синод, але цариця Лизавета стала за інтереси лаври і виключні права залишилися за лаврською друкарнею. Щодо продажу книжок, то на кінці XVIII століття це виключне право порушують: у Києві починають торгувати книжками з московської, чернігівської, почаївської друкарень.⁴⁰ Але лавра енергійно бореться за свої права. Наприклад, в 1778 році вона розпочинає справу проти киянина Якова Сербина, що „тискав“ на папері ікони і продавав їх у своєму склепі на Подолі. Лавра пояснює свій протест тим, що такий друк підриває її авторитет, бо можуть думати, що це в її друкарні виробляють такі „безобразні“, як висловлюється управитель друкарні, ікони. Пізніше, в 1792 р. лавра здійснює справу проти знов таки подільського мешканця Єгора Домбровського, що теж таємно „тискав“ і продавав гравюри.⁴¹ В обох випадках справа скінчилася тим, що лавра конфіскувала у цих майстрів дошки й відбитки.

Коли Катерина II перебувала в Києві і відвідала лавру, лавра це використала, випрохавши у неї дозвіл друкувати світські книжки.⁴² При лаврі було відкрито „Типографию Академии Киевской“. Характерно для лаври, що першою надруковано „Поздравительные речи импера-

трице Єкатерине II во время высочайшего ее в Киеве прибытия, пребывания и отшествия, сказыванные киевским митрополитом Самуилом 1787 г.“.⁴³ Лавра друкує підручники для школи, історичні книжки, як опис лаври, Софіївського собору, Києва та інше. Всі ці книжки написано для прославлення вищого духовництва, що керувало справами, та тих, хто підтримував церковні організації.

У XIX і XX століттях, крім різних богослужбових книжок, лавра починає друкувати ще цілий ряд журналів, наприклад, „Воскресное Чтение“ в 60-х роках, „Церковно-приходская Школа“ у 80-х роках. В XX столітті кількість періодичних видань збільшується. Виходять: „Свет Печерский“, „Церковь и народ“, „Проповеднический листок“ та цілий ряд „Поучительных Листков“.

В своїй літературі лавра завжди відгукується на всякі політичні події і з усякого приводу прославляє й підтримує царську владу.

Дуже відбилася у лаврській продукції революція 1905–6 років. В уміщений на цю тему в журналі „Церковь и народ“ статті „Что народу нужно?“⁴⁴ читаємо: „Свобода личности, свобода совести, свобода слова, свобода сходов, — это все мишура, пустые звуки, обманчивые слова, свобода безначалия и нравственной распущенности. Настоящая народная свобода может быть лишь основана на правилах христианской нравственности. Народная свобода должна выражаться в горячей сознательной любви к своей родине, к своим ближним близким по вере и по крови“.

Революція в очах духовництва є „страшный дракон, пожравший многих из чад наших и еще продолжающий ядом своим заражать нравственную атмосферу, окружающую нас“.⁴⁵ 1906 рік загорівся „кровавой зарей“, „страшным лихолетьем“, чорними буквами должен быть он внесен в историю России“.⁴⁶

Цікаво, що в боротьбі з революційними подіями цей журнал не спиняється навіть перед тим, щоб умістити щось подібне до стародавньої „вірші“ українською мовою з назвою „Батьківський заповіт“.⁴⁷ Тут доводиться, що „як багачко землі